

Зеленцова М.Г.

УДК 81'367

**ВПЛИВ ЗАПОЗИЧЕНЬ НА РОЗВИТОК ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ ДУБЛЕТНОСТІ
(на матеріалі термінології менеджменту української та англійської мов)**

Для єдності будь-якої терміносистеми важливе й необхідне, на думку багатьох лінгвістів, аби на позначення певного поняття використовувався один і той самий термін, а на позначення різних понять, що не співпадають між собою, – різні терміни. Проте сучасні дослідження різних терміносистем вказують на те, що стійкість будь-якої термінологічної системи поєднується з її варіативністю. Варіативність – фундаментальна і всепоглинаюча властивість всього світу, який нас оточує, і мовні об'єкти не є винятком.

Проблема синонімії у загальноживаній лексиці та термінології є надзвичайно важливою, складною і неоднозначною. За останні десятиліття проблему синонімії в термінології досліджувало багато лінгвістів (Ю.Апресян, С.Бережан, В.Даниленко, А.Коваль, І.Кочан, О.Нечитайло, Т.Панько, О.Тараненко, А.Коваль, А.Крижанівська, Ф.Нікітіна, Л.Новиков, Т.Михайленко, В.Русанівський, Л.Симоненко, І.Квітко, Д.Шмельов), які у своїх працях з'ясували причини виникнення термінологічної синонімії, розглядали поняття «синонімія», «дублетність», «варіативність» та ін. Т.Михайленко зазначає, що «майже всі вітчизняні та зарубіжні мовознавці визнають природність і неминучість синонімічних відношень між термінами як вияв загальномовних процесів, проте залишаються дискусійними деякі проблеми: з'ясування меж термінологічної синонімії, визначення критеріїв синонімічності в термінології, роль термінів-синонімів, особливості фіксації синонімічних термінів у словниках» [Михайленко 2003: 24].

Протягом останніх десяти років спостерігається активне введення у вживання між керівниками, службовцями, підприємцями нової термінології – термінології менеджменту. Однією з характерних рис «молодих» термінологій, учені називають наявність в них великої кількості варіантних засобів позначення одного й того самого спеціального поняття, які виникають в процесі професійно-наукової комунікації. За останні роки було опубліковано низку наукових статей, присвячених різним аспектам функціонування української економічної термінології, але не присвячено жодної наукової праці вивченню абсолютної (дублетної) синонімії в терміносистемі менеджменту. Саме тому дослідження термінів-дублетів менеджменту є актуальним і на сьогодні.

Мета статті – здійснити аналітичний огляд різновидів дублетних номінацій та встановити вплив іншомовних термінів на структурні і семантичні особливості українських термінів у термінології менеджменту. У статті використовуємо матеріали дібрані з

Для досягнення поставленої мети ставляться такі **завдання**:

- дати обґрунтування понять «дублетність», «синонімія», «варіативність»
- здійснити відбір синонімів та дублетів у термінологіях менеджменту
- проаналізувати особливості впливу іншомовних термінів на появу термінів-дублетів у мові-реципієнті.

Джерелами фактичного матеріалу стали перекладні й тлумачні словники з економіки, енциклопедичні й термінологічні, в яких фіксуються терміни менеджменту, глосарії перекладних та оригінальних підручників із менеджменту.

Синоніми, які співвідносяться з однаковим об'єктом, явищем і не мають семантичних відмінностей, мають повний збіг змісту, який передають, але разом із тим можуть різнитися семантикою словотвірних елементів, етимологією та особливостями функціонування, називають **«абсолютними синонімами»** [Кочан 2008]. У термінологічній літературі такі синоніми одержали різні найменування: «стопроцентні синоніми» (М.Шанський), «дублети» (Д. Лотте, О. Ахманова), «дублетні найменування» (І. Квітко), «синонімічні дублети» (М. Степанова, І. Чернишова), «тотожні та повні синоніми» (С. Бережан), «паралельні терміни» (Л. Булаховський), «термінологічні дублети» (В. Молодець), «термінологічними паралелізмами» (С.Регушевський) та ін.

На нашу думку, більш вдалим є термін «термінологічні дублети», бо, як справедливо зазначає Л.Капанадзе, немає термінів, близьких за значенням, є «термінологічні дублети – явище принципово відмінне від синонімії» [Капанадзе 1965: 75-86]. Так, А.Коваль підтверджує: «Наявні в термінології паралельні назви того самого поняття є дублетами. Дублетність – це явище відмінне від загальномовної синонімії. Оскільки термін має свою дефініцію (визначення) і саме через неї співвідноситься з поняттям, він у своїй словесній формі містить певну наперед задану кількість істотних ознак цього поняття. Поки визначення поняття не змінюється, будь-яка словесна форма буде дублетом до попередньої, тобто одиницею з тією самою дефініцією. Тому вважається, що в межах термінології існують лише терміни-дублети і не існує термінів-синонімів» [Коваль 1965: 262]. На думку Б.Головіна, «існування абсолютних синонімів, тобто слів, які повністю збігаються за значенням та вживанням, у загальнолітературній мові викликає сумніви, але термінологіям властива саме абсолютна синонімія, що дає підстави називати це явище термінологічною дублетністю» [Головін 1987: 73].

Так, наприклад, В.Даниленко вважає: «Терміни, які співвідносяться з одним і тим самим науковим поняттям в одному термінологічному полі, мають одну дефініцію, отже, є не синонімами, а дублетами» [Даниленко 1983: 254]. А.Коваль переконана, що «у науковій мові насиченість синонімами пояснюється тим, що переважна більшість термінів є порівняно недавніми утвореннями. Поява нового поняття викликає звичайно появу одразу кількох термінів, створених у різних місцях різними людьми [Коваль 1965: 157-168].

З часом зміст і обсяг нового поняття уточнюється, з'являється можливість відділити найхарактерніші ознаки поняття і створити або вибрати з наявних термін, який відповідає поставленим вимогам. Решта

**ВПЛИВ ЗАПОЗИЧЕНЬ НА РОЗВИТОК ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ ДУБЛЕТНОСТІ
(на матеріалі термінології менеджменту української та англійської мов)**

синонімів до цього поняття поступово виходить з ужитку. Таким чином, наявність синонімічних термінів у науковому стилі мови є хоч і небажаним, але неминучим наслідком бурхливого розвитку науки і техніки. У колективній праці «Українське термінознавство», зазначається, що синонімічні терміни можуть включати в себе дублетні пари [Панько 1994: 181]. Виходячи із зазначеного, дублетність як різновид синонімії найбільш властива саме термінології.

Отже, у рамках терміносистем ми маємо справу лише з **дублетами – синонімами**, або термінами зі спільним денотатом, але різною формою вираження, що мають тотожні або майже тотожні значення. «Між дублетами немає тих стосунків, які організують синонімічний ряд, немає опозицій емоційно-експресивних, стилістичних відтінків, між собою вони ніяк не співвіднесені, кожен з них належить прямо до того, що позначає, і може відрізнятися від іншого етимологічно або структурно» [Кутина 1970: 61].

У терміносистемі менеджменту (далі – ТМ) виявлено наступні **термінологічні дублети** (дублетні пари), які мають як різне походження, так і різні структури:

1) запозичення – автохтонний варіант показує, що в ТМ одночасно існують терміни-дублети різного походження: *менеджмент / управління; персонал / співробітники* [Шимків:209, 132; Рудінська 2002: 135]; *трейд-юніон / профспілка* [СІС: 905]; *контролінг / керування прибутками* [Рудінська 2002: 260; ЕЕ 2000: 305]; *профїт / прибуток* [КУРАНС: 113]; *інновація / нововведення* [НПЕС 2003: 220; КУРАНС: 59, 162]; *абсентеїзм / прогул* [НПЕС 2003: 161]; «*дивїжн*» / *відділ* [ЕЕ 2000: 288] та ін.

2) дублети, які співвідносяться з одним і тим самим науковим поняттям в мові-джерелі: *accounting / bookkeeping* – облік; *wage(s) / salary* – зарплата; *proprietorship / entrepreneurship* – підприємство;

3) міжваріантні терміни-дублети. Внаслідок існування британського й американського варіанта англійської мови, у ТМ нараховується певна кількість термінів, які в мові-реципієнті викликають певні проблеми в розумінні та використанні, тому що спочатку їх вважають різними словами або синонімами в досліджуваній терміносистемі (див. табл. 1).

Таблиця 1.

ВгЕ – британський англійський	АЕ – американський англійський	УЕ – український еквівалент
hare	stock	акція
subsidiary	daughter company	дочірня компанія
relief	dole	допомога по безробіттю
Shareholder	Stockholder	акціонер
Curriculum Vitae (C.V.)	Résumé	Резюме, анкета
reference	testimonial	рекомендація
reward	compensation	компенсація
company	corporation	компанія
redundancy	Lay off	скорочення

4) дублети, які можуть утворювати **дублетні ряди** як у мові-джерелі, так і в мові-реципієнті. Ця група термінів-дублетів у складі англійської ТМ становлять найчисленнішу групу. Наприклад: *core employees – permanent employees – regular employees* – постійні працівники; *knowledge workers – intellectual workers – white-collar workers* – працівник розумової праці; *human resource management – personnel management – management of human resources* – управління людськими ресурсами; *majority holding \ majority interest* – контрольний пакет акцій; *joinder of actions \ joinder of claims* – об'єднання позовів; *job satisfaction \ work satisfaction* – задоволення від праці; *work experience \ employment history \ professional experience* – стаж роботи; *job objective \ career objective* – мета працевлаштування; *skills summary \ summary of qualifications \ experience summary* – досвід та ін.

Однак, у мові-реципієнті є приклади дублетних словосполучень, які утворилися внаслідок калькування чи описового перекладу. Наприклад: *професійні знання / виробничий досвід \ технологія виробництва / секрети виробництва – know-how* [Шегда 2002: 196; Рудінська 2002: 289]; *спостереження / відстеження / нагляд / обстеження / інспектування – monitoring* [Рудінська 2002: 270; КУРАНС: 85]; *особовий склад / службовий персонал / співробітники / працівники – personnel* [Шегда 2002: 132, 238, 256; НПЕС 2003: 255]; *підвищення за посадою / просування по службі – job advancement* [Шегда 2002: 281; Рудінська 2002: 84]; *кадрова політика / управління людськими ресурсами – human resource management* [НПЕС 2003: 222; ЕЕ 2000: 295;]; *класична школа в менеджменті / школа адміністративного управління – classical school of management* [Рудінська 2002: 31; Шегда 2002: 571]; *теорія систем / системний підхід в управлінні – systems approach* [Рудінська 2002: 40; Гірняк 2000: 18]; *групове мислення / ефект вирівнювання – groupthinking* [Крамаренко 2000: 230 ; Рудінська 2002: 196]; *менеджмент кадровий / управління персоналом / менеджмент людських ресурсів* [Рудінська 2002: 253; ЕЕ 2000: 295, 311] та ін.

5) семантичні дублети (тільки у складі ТМ, які з'явилися під час перекладу оригінальних текстів мовою-реципієнта): *анкетування / опитування – survey* [Шегда 2002: 287; КУРАНС: 12]; *досягнення / заслуги – credentials*; *людські (трудова) ресурси / «людський капітал» – human resources* [ЕЕ 2000: 289]; *знання / досвід / вміння – experience* [НПЕС 2003: 201; КУРАНС: 42]; *головний / центральний – head office*; *головна / материнська – parent company* [Мескон 1994]; *освіта / кваліфікація – background* [Мескон 1994]; *договір угода – agreement*; *працедавець / роботодавець – employer* [Мескон 1994]; *трудова стаж / вислуга років – seniority* [Мескон 1994]; *співробітники / працівники – employees*; *advancement / promotion – просування по службі* [Шимків: 281; Рудінська 2002: 84] та ін.

6) словотворчі дублети (утворюються за допомогою різних словотворчих афіксів іншомовного й національного походження): *ікс-неефективність / х-неефективність* [Шегда 2002: 377]; *макросередовище / макрооточення*; *аутогенний менеджмент / самоменеджмент / саморегулювання / самоуправління / самоврядування* [КУРАНС: 127]; *контроль / контролювання* [Крамаренко 2000: 233; Гірняк 2000: 106, 47; НПЕС 2003: 229]

7) синтаксичні дублети (синтаксичні варіанти, які функціонально збігаються): *модель опіки / опікунська модель* [Рудінська 2002: 152,154]; *цільове управління / управління по цілях* [Крамаренко 2000: 240]; *стратегічне планування / управління на підставі передбачення змін* [ЕЕ 2000: 312; Крамаренко 2000: 238; Рудінська 2002: 43; КУРАНС: 135]

8) терміни-дублети з епонімами у структурі: *теорія І. Ансоффа / «ефект синергії» / ефект спільного прибутку* [Рудінська 2002: 251]; *система Тейлора / тейлоризм* [ЕЕ 2000: 284]; *ситуаційне керівництво Фідлера / ситуаційна модель Фідлера* [Крамаренко 2000: 238]; *теорія «ЖВЗ» Клейтона Андерфера / теорія ERG* [Рудінська 2002: 82, 134; Крамаренко 2000: 90, 92]; *дельфійський спосіб / метод Дельфі* [Гірняк 2000: 185, 195];

9) метафоричні терміни-дублети (існування термінів в наслідок калькування або описового перекладу терміна оригінала): *«золоте дно» / дуже прибуткове підприємство – bonanza* [Лапоногова 2004: 29]; *вакантна посада \ вільна посада – vacant position*; *білі комірці / інженерно-технічні працівники – white-collar workers*; *сині (блакитні) комірці / робітники фізичної праці – blue-collar workers*; *«решітка менеджменту» / управлінська сітка – managerial grid*; *leg of a trade / leg of a transaction – плече угоди та ін.*

10) дублети-аббревіатури: *КП / КЛР – керування персоналом / керування людськими ресурсами* [Рудінська 2002: 141]; а також одночасно вживаються аббревіатура й її повна форма: *БНК / багатонаціональні корпорації* [Крамаренко 2000: 229; Рудінська 2002: 276]; *ГВП / група з виконання проекту* [БЭС 2004: 695]; *ДВ / дистанція влади* [Рудінська 2002: 175]; *МСПУ / метод сітьового планування та управління* [Гірняк 2000: 51; Рудінська 2002: 141]; *ОП / організаційна поведінка* [Рудінська 2002: 140] та ін

Сутність викладеного дає підстави стверджувати, що дублетність дійсно є одним із найскладніших різновидів синонімії, яка найбільш властива саме термінології. Слушним, на нашу думку, є зауваження Т.Панько, І.Кочан, Г.Мацюк, які вважають, що деякі синонімічні терміни (передусім дублетні пари) настільки ввійшли в конкретні термінологічні системи, що говорити про впорядкованість останніх шляхом усунення одного з синонімічних термінів – означає ігнорувати закономірності розвитку мови.

Результати проведеного дослідження свідчать про те, що завдяки процесу запозичення в мові-реципієнті відбуваються зміни не тільки в структурі, але й в семантиці, що сприяють розширенню варіантності термінів і значною мірою зумовлюють її в мові-реципієнті. Але зіставлення термінологічних дублетів в кількох мовах має перевагу перед орієнтацією виключно на окремо взятую мову через те, що подібне зіставлення дає змогу усунути одночасне використання дублетних термінів у мові-реципієнті або обрати найоптимальніший варіант терміна, що відповідає всім вимогам формально-семантичної відповідності.

Виявлені нами численні дублетні найменування, що ввійшли в термінологічну систему внаслідок різного роду мовних контактів і різноспрямованих тенденцій у процесі її формування, свідчать про перспективу подальших наукових розвідок, зокрема на матеріалі термінології менеджменту української та англійської мов. Тому подальше ґрунтовне дослідження термінологічної дублетності дасть змогу унормувати систему термінології менеджменту, встановити чинники структурної і семантичної адаптації її термінів, зробити термінологію менеджменту української та англійської мов більш гнучкою і водночас точною.

Джерела та література:

1. Авербух К. Я. Манифест современной терминологии : [Электронный ресурс] / К. Я. Авербух // Коммуникация: теория и практика в различных социальных контекстах «Коммуникация-2002» = Communication Across Differences : материалы междунар. науч.-практ. конф. – Петригорск : ПГЛУ, 2002. – Ч. 1. – С. 192-194. – Режим доступа : www.russcomm.ru/rca_biblio/a/averbuh.shtml.
2. Бережан С. Г. К проблеме лексической вариантности / С. Г. Бережан // Вариантность как свойство языковой системы. – М. : Наука, 1982. – Ч. 1. – С. 36-38.
3. Большой экономический словарь / сост. А. Борисов. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Книжный мир, 2004. – 860 с.
4. Гірняк О. М. Менеджмент: теоретичні основи і практикум : навч. посіб. / О. М. Гірняк, П. П. Лазановський. – К., Львів : Магнолія плюс; Новий світ, 2000. – 336 с.
5. Головин Б. Н. Лингвистические основы учения о терминах / Б. Н. Головин, Р. Ю. Кобрин. – М., 1987. – 104 с.
6. Даниленко В. П. Терминообразование / В. П. Даниленко // Научно-техническая терминология. – 1983. – № 2.
7. Економічна енциклопедія. – К., 2000.
8. Зеленцова М. Г. Особливості відображення іншомовної терміносистеми в мовах-реципієнтах (на матеріалі термінології менеджменту українського та російського мов) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.15 – загальне мовознавство / М. Г. Зеленцова; Донецький нац. ун-т. – Донецьк, 2006. – 20 с.
9. Капанадзе Л. А. О понятиях «термин» и «терминология» / Л. А. Капанадзе // Развитие лексики современного русского языка. – М. : Наука, 1965. – С. 75-86.
10. Квитко И. С. Термин в научном документе / И. С. Квитко. – Львов : Вища шк., 1976.

**ВПЛИВ ЗАПОЗИЧЕНЬ НА РОЗВИТОК ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ ДУБЛЕТНОСТІ
(на матеріалі термінології менеджменту української та англійської мов)**

11. Крамаренко В. І. Менеджмент : навч. посіб. / В. І. Крамаренко. – К. : ЦУЛ, 2000. – 248 с.
12. Коваль А. П. Синоніміка в термінології / А. П. Коваль // Дослідження з лексикології й лексикографії. – К. : Наук. Думка, 1965.
13. Короткий україно-російсько-англо-німецький словник з економіки та менеджменту / уклад.: О. І. Лесюк та ін. – К. : Спалах ЛТД, 1996. – 312 с.
14. Кочан І. Варіанти і синоніми термінів з міжнародними компонентами : [Електронний ресурс] / І. Кочан // Вісн. Нац. ун-ту «Львівська політехніка» : зб. наук. пр. Серія: Проблеми української термінології. – Львів, 2008. – № 620. – С. 14-19. – Режим доступу : www.lp.edu.ua/tc.terminology/TK_Wisnyk620/TK_wisnyk620_kochan.htm
15. Кутина Л. Л. Языковые процессы, возникающие при становлении научно-терминологических систем / Л. Л. Кутина // Лингвистические процессы научно-технической терминологии. – М., 1970.
16. Лапоногова Н. А. Языковые реалии американского бизнеса / Н. А. Лапоногова. – К. : Парламентское изд-во, 2004. – 224 с.
17. Левандровская Н. В. Глагольная синонимия в терминологии военной авиации (на материале английского и русского языков) / Н. В. Левандровская // Современная лингвистика: теория и практика : материалы VII межвуз. науч.-метод. конф. – Краснодар, 2007. – Ч. 1. – С. 97.
18. Лейчик В. М. Термины-синонимы, дублеты, эквиваленты, варианты / В. М. Лейчик // Актуальные проблемы лексикологии и словообразования. – Новосибирск, 1973. – Вып. 2. – С. 103-107.
19. Мескон М. Основы менеджмента / М. Маскон; [пер. с англ.]. – М., 1994.
20. Михайленко Т. Синонімічні відношення в українській науково-технічній термінології / Т. Михайленко // Українське мовознавство. – 2003. – № 25. – С. 24.
21. Молодець В. М. Класифікація синонімів російських і німецьких лінгвістичних термінів за мовою-джерелом / В. М. Молодець // Мовознавство. – 1978. – № 3. – С. 96.
22. Новый практичний економічний словник. – К. : Криниця, 2003. – 352 с.
23. Панько Т. І. Українське термінознавство : підруч. / Т. І. Панько, І. М. Кочан, Г. П. Мацюк. – Львів : Світ, 1994. – 216 с.
24. Рудінська О. В. Менеджмент : навч. посіб. / О. В. Рудінська, С. А. Яроміч, І. О. Молоткова. – К. : Ніка-Центр, 2002. – 336 с.
25. Толикина Е. И. Синонимы или дублеты / Е. И. Толикина // Исследование по русской терминологии. – М. : Наука, 1971. – С. 78-85.
26. Шегда А. В. Менеджмент : Навч. посіб. / А. В. Шегда. – К. : Знання, 2002.
27. Новый практичний економічний словник. – К. : Криниця, 2003. – 352 с.
28. Шимків А. Англо-українській тлумачний словник економічної лексики / А. Шимків. – К. : Вид-чий дім «Києво-Могилянська академія», 2004. – 429 с.

Сдобнова С.В.

УДК 82.0

**К ВОПРОСУ О ПРОСТРАНСТВЕННО-ВРЕМЕННОЙ ОРГАНИЗАЦИИ
СНОВИДЕНИЙ В СИСТЕМЕ ХРОНОТОПА ПРОИЗВЕДЕНИЯ**

Как известно, время и пространство являются одними из самых знаковых категорий в литературоведческом анализе художественного произведения. Категории времени и пространства исследовались в трудах целого ряда выдающихся учёных: О. Шпенглер [13], Х. Ортега-и-Гассет [6], М. Хайдеггер [11], М.М. Бахтин [1], Д.С. Лихачёв [3], Ю.М. Лотман [4], В.Н. Топоров [7], В.В. Виноградов [2], Б.А. Успенский [8], В.Б. Шкловский [12] и др.

Именно хронотоп (М. Бахтин) является той категорией, которая позволяет постигнуть сюжетостроение, композицию и архитектуру художественного текста. Пространственно-временная организация произведения представляет собой сложную структуру, особенно, если в этой структуре имеются дополнительные инкорпоративные включения. В нашем случае – сновидения или иные соприродные им явления онейрического состояния (видения, галлюцинации, иллюзии, бред, гипноз и другие).

Условно-реальная действительность сна предполагает разворачивание нового (собственного) хронотопа, выстраиваемого по вертикали и горизонтали, то есть во времени и пространстве. Структура сна может многократно усложняться. Каждый «новый» хронотоп – наслаиваться. В связи с тем, что фабульные события повествования соотносятся с концептуальным временем и пространством, созданным автором, а существование художественного образа этим концептуальным хронотопом не ограничено, нам представляется чрезвычайно важным в отдельных произведениях специальное рассмотрение хронотопа сновидения. Хронотоп сновидения является дополнительной или, напротив, основной сеткой координат для выстраивания и характеристики художественного образа.

Исследователи традиционно рассматривают художественное время как приоритетную для анализа хронотопа составляющую. Как правило, это объясняется тем, что временная координата явственнее выявляется в бытии, символизирует собой непрерывность человеческого существования и неизбежно влечёт за собой (собою обуславливая) изменения в пространстве. Кроме того, в отличие от фабульного времени, как мы знаем, художественное время – более самостоятельная категория. Художественное время